

Владислава ПРОЦЕНКО,
студентка 3 курсу
гуманітарно-економічного факультету
Науковий курівник: **Марина АНТОЩАК,**
к.і.н., доцент (БДПУ)

ІЛОТИ, ЯК УНІКАЛЬНА КАТЕГОРІЯ НАСЕЛЕННЯ СТАРОДАВНЬОЇ СПАРТИ

Актуальність. На особливий статус ілотів звертали увагу ще древні автори. Недарма ілотів вони називали або рабами громади, або державними рабами, підкреслюючи тим самим їх залежність від спартанської громади в цілому, а не окремої особи. Ілоти відрізнялися від рабів класичного типу цілим рядом привілеїв: це право на сімейне життя, хоча й обмежене, але володіння приватною власністю. Їх узаконене прикріплення до землі, з одного боку, ставило ілотів в положення рабів, але з іншого, - гарантувало їм та їхнім нащадкам збереження певного життєвого укладу. Стосунки ілотів і їхніх господарів, спартіатів, регулював закон. Ілоти мали досить ґрунтовний державний захист. Наприклад, вони могли бути впевнені, що їх не продадуть за кордон, що з них не візьмуть податок, більше встановленої норми, що розпоряджатися їхнім життям якщо хто і мав право, то лише держава, а не окремі громадяни. Їм також було даровано унікальний захист зі сторони релігії - право притулку в храмі Посейдона в Тенар.

Тому метою даної роботи є визначення унікальності статусу ілотів як категорії соціального складу населення Спарти.

Ступінь досліджуваності проблеми. Досліджуючи проблеми розвитку полісної системи в Давній Греції, структури спартанського суспільства, зазначеної теми торкаються в своїх роботах Балух О.В., Волков А.В., Макара Ю.І., Печатнова Л.Г, Тищик Б.І., Федоров К.І. Вивчаючи процес утворення і розвитку Спартанської держави, Ткаченко В.В. подає опис статусу ілотів.

Мета і методи дослідження. Під час дослідження використано як загальнонаукові методи (історичний, системно-структурний, узагальнюючий), так і спеціальні джерелознавчі (евристичний, конкретно-пошуковий метод).

Сутність дослідження. У правовому відношенні ілоти, звичайно, вважалися власністю всієї спартанської держави. Цей зв'язок ілотів з державою було закріплено в цілому ряді правових актів, що забезпечували державний контроль над ілотами. Але феномен ілотії полягав якраз в двоїстій залежності ілотів як від держави, так і від їх індивідуальних власників. Звичайно, права окремих спартанців відносно до належним їм ілотів були обмежені, що в правовому полі досить неважко прослідкувати. Це обмеження прав приватних власників, з одного боку, вносило в образ життя ілотів відомий елемент свободи, а з іншого, - гарантувало їм досить стабільне існування в рамках нав'язаної їм соціально-економічної системи. Так ілоти взагалі не були об'єктами купівлі-продажу, у всякому разі такі випадки невідомі. Кожен спартіат був відповідальним перед державою за своїх ілотів. Держава в даному випадку виступала в якості колективного власника ілотів, а окремі громадяни - в якості орендарів. Саме тому права

спартанців-господарів не сягали до звільнення ілотів. Тільки держава могла їх звільнити або продавати за межі країни.

Система поліцейських і каральних заходів відносно ілотів носила також державний характер. У будь-якому випадку, коли в джерелах йдеться про смертну кару ілотів, її завжди здійснювала громада. Своєю економічною стабільністю ілоти також частково були зобов'язані державі, яка регулювала ці відносини і позбавляла їх господарів можливості змінювати чітко фіксовані податки. Тож можна говорити про певну економічну свободу ілотів. Невідомо, наскільки самі спартанці були включені в господарську діяльність. Швидше за все, ілоти в повсякденному житті користувалися відносною свободою і самостійністю.

Такий нагляд держави за економічними взаєминами ілотів і їх господарів є найважливішим моментом, що пояснює настільки довге існування ілотії і порівняно низький рівень "неспокою" ілотів. Коли в 222 р до н.е. цар Клеомен, переживаючи серйозні фінансові проблеми, надав ілотам можливість викупитися на волю, виявилось, що набралось близько 6 тисяч ілотів, здатних заплатити за себе і свою родину досить велику суму грошей. Сама цифра - 6 тисяч ілотів (а мова йде тільки про лаконських ілотів) - свідчить про те, що економічне становище їх було досить стерпним. Звичайно, і в період класики, а не тільки пізнього еллінізму, ілотська еліта цілком могла бути заможною і мати достатньо коштів для викупу на свободу. Питання полягає в іншому: поки спартанська держава була досить сильною, вона, безперечно, зберігала монополію на володіння ілотами. Незалежно від питання про реальну приналежність ілотів, протягом всієї історії Спарти залишався безперечним факт: лише держава вирішувала, де ілоти повинні жити і працювати, коли і за яких умов їх звільнити, і жоден спартіат не мав законної влади змінювати ці рішення. Тому можна стверджувати: поки держава була досить сильною і не потребувала додаткових фінансів, механізм звільнення ілотів зовсім не обов'язково носив цензовий характер. Так, в період Пелопоннеської війни, держава неодноразово відпускала на волю цілі групи ілотів, але не за гроші, а за умови їх подальшої військової служби.

Можна простежити поділ всієї кількості ілотів на дві великі групи за "національною" ознакою - на мессенських і лаконських ілотів. Ці дві групи різняться не лише своїм походженням, а й правами, привілеями та обов'язками. Саме цей факт не дав їм об'єднатися у протистоянні зі спартіатами. Здається правило «розділяй та володарюй» спрацювало в цьому випадку досить результативно.

Історико-географічні реалії припускають, що лаконські ілоти мали перебувати в більш привілейованому становищі, ніж мессенські. Різне ставлення до цих двох груп ілотів спеціально культивувалося спартанським суспільством і було одним з основних принципів соціальної політики Спарти. Подібне диференційоване ставлення до ілотів було надійним засобом для того, щоб перешкодити їх об'єднанню.

Хотілося б зазначити, що на відміну від лаконських ілотів, між спартанцями і мессенськими ілотами навряд чи існували які-небудь особисті контакти. Мессенці жили далеко від Спарти і були відокремлені від неї значним гірським бар'єром. Тож напрошується висновок, що спартанці не

залучали мессенських ілотів до військової служби і не використовували їх в своїх будинках в якості прислуги. Для цього набагато більше підходили лаконські ілоти. Тому говорячи про особисті контакти між ілотами і їхніми господарями, ми маємо на увазі тільки лаконських ілотів.

В античній літературі зустрічається кілька історій про співпрацю ілотів і спартіатов. Основний лейтмотив у їхніх стосунках - це ненависть одних і страх інших. Ілоти, за словами Ксенофонта, були «готові з'їсти спартанців живцем». Результатом таких відносин були ілотські повстання. Так у 464 р до н.е. мало місце найбільше в історії Спарти повстання ілотів. Воно увійшло в історію під назвою Третьої Мессенської війни. У цьому повстанні брали участь як лаконські, так і мессенські ілоти. І якщо спартанцям вдалося досить швидко придушити осередки опору в Лаконії, то в Мессенії війна тривала ще десять років.

Після закінчення повстання спартанцям довелося укласти з мессенськими повстанцями договір, згідно з яким їм було надано вільний вихід з Мессенії і можливість оселитися в Навпакт. Сам факт укладення договору з мессенськими ілотами свідчить про те, що спартанці сприймали їх досить серйозно. Для них мессенські ілоти були одночасно і рабами, і зовнішнім ворогом. Адже ті мали політичну і "національну" солідарність, якої не було і не могло бути у рабів класичного типу. Допомога мессенським повстанцям з боку афінян також свідчить про те, що грецький світ сприймав їх аж ніяк не як звичайних рабів. За словами М.Фінлі, мессенські ілоти цілком резонно вселяли страх своїм панам як потенційні заколотники: адже вони були групою і, навіть можна сказати, підпорядкованою громадою. Мабуть, для греків основною відмінною рисою ілотії було те, що останні становили нехай підлеглу, але громаду, а окремі члени якої, ніколи не втрачали соціальних і родинних зв'язків.

Якщо проаналізувати деякі висловлювання грецьких авторів V - IV століть до н.е. (Фуکید, Критий, Ксенофонт, Платон, Арістотель), які стосуються ілотії, ми переконаємося, що всі вони одноставно наголошували на існуванні постійної і сильної напруги між спартіатами і ілотами. Звідси ними робиться логічний висновок про небезпеку для будь-якого громадянського колективу подібного типу рабства.

Основні висновки. Ілотів дійсно можна назвати унікальною категорією у соціальному складі населення Спартанської держави, адже вона була особливою формою залежності, яка не зустрічалася в інших полісах Греції. Стан ілотів не співпадає ні з кріпосною залежністю селян середньовічної Європи чи Росії XVIII-XIX ст., ні з класичним рабством. Скоріш за все, це форма колективного, або державного рабства, яке виникло в ході завоювань. Завойовані території на порядок перевищували і за своїми розмірами, і за кількістю населення відповідні показники держави-завойовника. В результаті такого унікального, в масштабах грецького світу феномена, і була створена ілотія.

Особлива форма рабства породила і особливі відносини власності. І давні, і сучасні автори не змогли зарахувати ілотів до жодної відомої соціальної групи і визначали їхнє становище досить широко - «між вільними і рабами». Безсумнівно, окремий спартіат був їхнім господарем, але його право панування над ними було обмежене пануванням

громадянської общини. Право власності спартіата щодо ілотів було такою ж похідною величиною, як і його право на клер. Як відомо, власник ілота відповідав перед общиною за його поведінку. Це – явний доказ відсутності безумовної приватної власності на ілотів, оскільки володіння ілотами обумовлювалося цілим рядом обов'язків громадянина перед своєю державою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Політика. Афинская політиа / Перев. С.А. Жебелева, С.И. Радцига. М.: Высшая школа, 1997. 390 с.
2. Балух В. О. Історія античної цивілізації: У 3-х т. – Т.1. Стародавня Греція: Підручник. Чернівці: ТОВ «Видавництво «Наші книги», 2007. 656 с.
3. Дубровский И. Спартанский експеримент. *Вокруг света*. 2006. №1. URL : <http://www.vokrugsveta.ru> (дата звернення: 25.02.2020).
4. Тищик Б. Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу: Навч. посібник. Львів: Світ, 2001. 384 с.

Владислава ПРОЦЕНКО,

студентка 3 курсу

гуманітарно-економічного факультету

Науковий керівник: **Марина АНТОЩАК,**

к.і.н., доцент (БДПУ)

ФЕНОМЕН ТАЙПІНСЬКОГО ПОВСТАННЯ, ЯК ОСОБЛИВОЇ ФОРМА БОРОТЬБИ З КОЛОНІАЛЬНОЮ ВЛАДОЮ

Актуальність. Збільшення міжнародної ваги Китаю на сучасному етапі обумовлює зростання інтересу до дослідження історії та особливостей розвитку цієї країни. У той же час, в українській історіографії існує багато прогалин у вивченні цієї тематики, незважаючи на те, що останнім часом доступ до джерел значно розширився.

Причини, що зумовили одне з найбільших в історії Китаю народних повстань, яке тривало 15 років і поставило під загрозу існування Цинської династії, полягали у переплетенні традиційних факторів з новими явищами, пов'язаними із вторгненням іноземних держав. Династична криза була поглиблена наслідками інтенсивного залучення китайського суспільства до світових господарських і культурних зв'язків.

Народна війна проти загарбників і маньчжурських феодалів особливо інтенсивною була у провінції Гуандун. У 1842 р. в Кантоні були розгромлені іноземні факторії. Керувало цими діями товариство «Шенпін» (Товариство миру і добродійства). Коли в 1849 р. англійці почали вимагати вільного допуску своїх купців у Кантон, китайці створили народне ополчення (100 тис. чоловік), що змусило англійців відмовитися від своїх намірів. За прикладом жителів Кантону проти англійців повстали мешканці міст Фучжоу, Амой, Гонконг. Тоді ж розгорнувся селянський повстанський рух. Усього в 1841-1849 рр. у Китаї було зареєстровано 110 повстань, які мали антифеодальний, національно-визвольний характер. Країна опинилася на порозі великої селянської війни. Тайпінське повстання поклато початок